

הדיפלומטיה הפולנית בעת מלחמת העולם השנייה

24 סיפורים לחובבי ההיסטוריה והדיפלומטיה

שגרירות
של הרפובליקה של פולין
בתל אביב

על הכריכה: יאן קרסקי, ולאדיסלב שיקורסקי, אלכסנדר לאדוש',
ואצלב גז'יבובסקי, ביקור פיקוד הצבא הפולני בוותיקן, 20 ביוני 1944,
ארתור רובינשטיין.

טקסט: מארק פרנל, שגריר טיטולרי במשרד החוץ הפולני
תרגום לעברית: דוד מאיוס
עריכה ופריסה גרפית: קטאז'ינה ריבקה-איואנסקה, שגרירות פולין
בישראל
ורשה ותל אביב, 1.09.2020

שגרירות
של הרפובליקה של פולין
בתל אביב

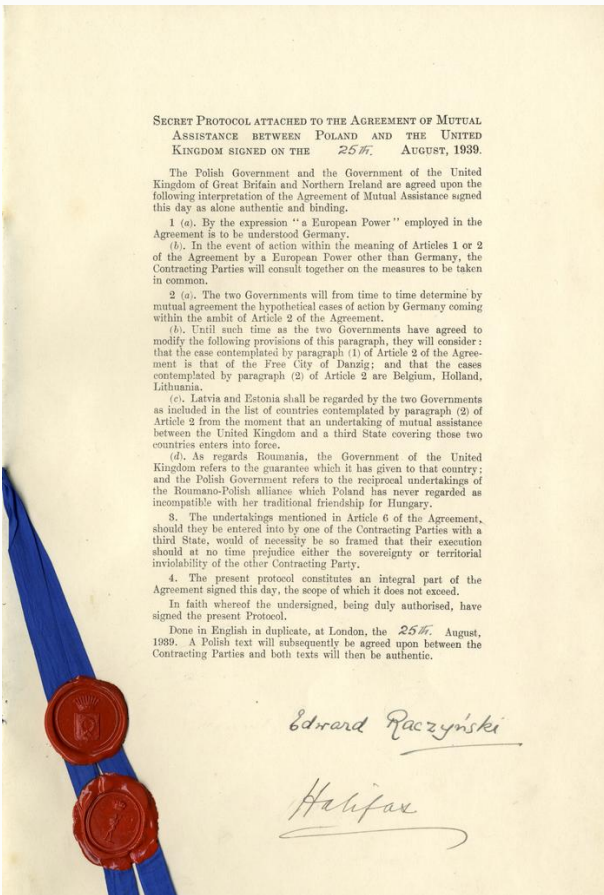
כוחם של הסכמים

סמכנו על בעלות הברית. פולין נכנסה לתקופת המלחמה תוך אמונה שלמה בכוחם של ההסכמים אשר חתמה עם הפרטנרים האירופאים שלה כבר בתחילת שנות ה-20. הראשון שבהם היה ההסכם הפולני-צרפתי מ-1919, אשר נחתם בפרז' ע"י שרי החוץ אריסטיד בריאן ואאוסטחי סאפייחה. לפולין, כמדינה צעירה, היה זה גורם מייצב לעמדתה מול האיום הפוטנציאלי מצד גרמניה. באמנה הצבאית הסודית הנלווית להסכם זה, נקבע שבמקרה של פלישה גרמנית, יעניקו שתי המדינות "סיוע יעיל ומהיר" אחת לשנייה. בנוסף, נחתמה בבוקרשט כעבור שבועיים ברית הגנה צבאית פולנית-רומנית, שהוארכה בשנת 1926, וקשרה את פולין ורומניה בחובת הגנה הדדית בפני כל תוקפנות חיצונית.

למרות שקשה לקרוא לברה"מ בעלת ברית של פולין, היא הייתה בכל זאת צד בהסכם לאי-תוקפנות אשר נחתם ב-25 ביולי 1932, ובו שתי המדינות "התנערו ממלחמה ככלי של מדיניות לאומית ביחסים ההדדיים שלהן והתחייבו להימנע מכל פעולה תוקפנית ומהתקפה של אחת על השנייה". במאי 1934 הוארך הסכם זה עד ל-31 בדצמבר 1945, כך שללא שום ספק הוא היה בתוקף ב-17 בספטמבר 1939, כאשר צבא ברה"מ פלש לשטחים המזרחיים של פולין! ב-25 באוגוסט 1939, זמן קצר לפני פרוץ המלחמה, נחתם גם הסכם סיוע הדדי בין פולין לבריטניה. ההסכם נחתם לאחר משא ומתן מזורז לאור החרפת היחסים בין פולין לגרמניה והיה אמור להוות מפתח לבטחונה של פולין. ההסכם כלל הגשת סיוע צבאי מידי במקרה של התקפה גרמנית על אחת מהמדינות החתומות.

צילומים:

נוסח הפרוטוקול הסודי להסכם לסיוע הדדי פולני-בריטי מ-25 באוגוסט 1939, עם חתימות וחתימות של השגריר הפולני אדוארד רצ'ינסקי ושר החוץ בריטי לורד האליפקס. אדוארד רצ'ינסקי, הארכיון הלאומי הדיגיטלי.

Narodowe Archiwum Cyfrowe

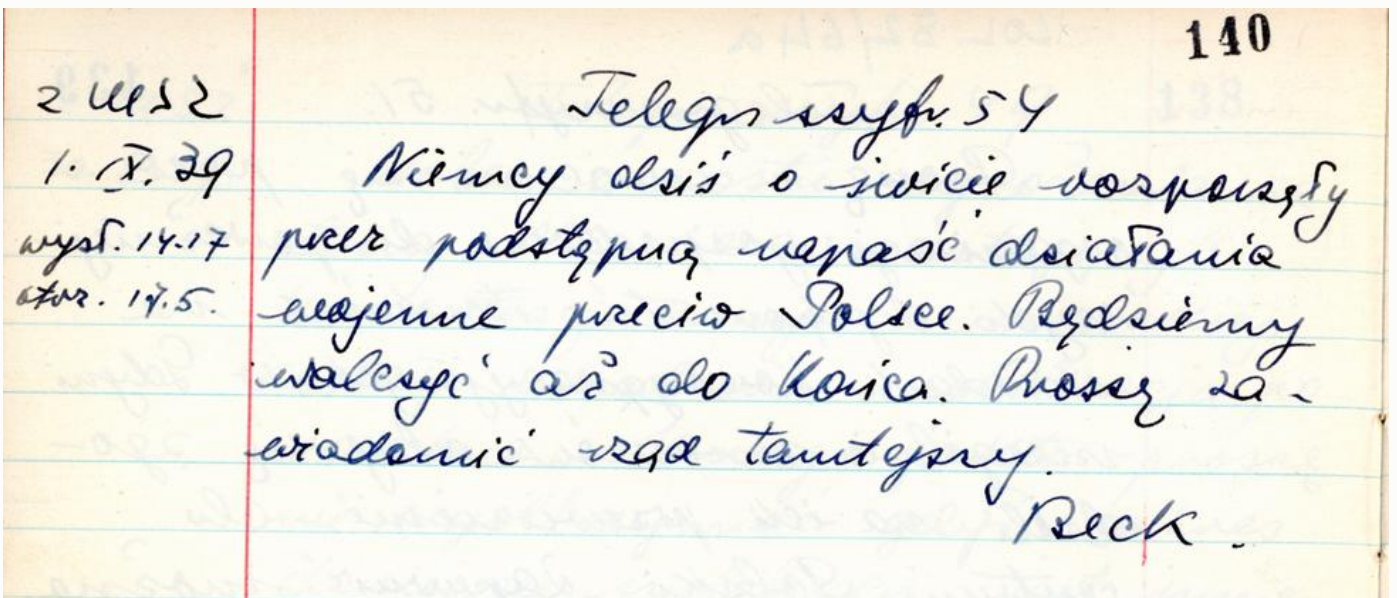
המברק המוצפן של השר בק

Narodowe Archiwum Cyfrowe

ואז פרצה המלחמה! ב-1 בספטמבר 1939, מייד לאחר ההתקפה הגרמנית, התמקדו פעולות הדיפלומטיה הפולנית ביישום בפועל של ההסכמות אשר נכללו באמנות של פולין עם בעלות בריתה, בריטניה וצרפת. המשימות החשובות ביותר הוטלו על השגרירים בלונדון - אדווארד רצ'ינסקי, ובפריז - יוליוש לוקאשביץ'. שר החוץ יוזף בק שידר אליהם ב-1 בספטמבר, לפני השעה 7 בבוקר, מברק מוצפן: "1. אבקשך, אדוני השגריר, להודיע לממשלת המדינה בה אתה משרת, כי למרות שיתוף הפעולה הפולני עם היוזמה הבריטית המוכרת לממשלות בעלות הברית, תקף הצבא הגרמני עם עלות השחר את שטחי פולין ובמקביל מפציץ חיל האוויר הגרמני ערים רבות. ממשלת פולין נחרצת להגן על עצמאותה ועל כבודה של פולין עד הסוף, והיא מביעה אמונה שבהתאם להסכמים הקיימים אנו נקבל סיוע מיידני של בעלות הברית במאבק זה".

בריטניה וצרפת, תוך יישום התחייבויותיהן, הכריזו ב-3 בספטמבר מלחמה נגד הרייך השלישי, אך למרות זאת פולין לא קיבלה את התמיכה הצבאית שציפתה לה. הצבא הבריטי והצבא הצרפתי לא החלו בפעולות מזוינות נגד גרמניה.

צילומים:

יומן של הצירות הפולנית בהאג עם המברק המוצפן של השר בק מ-1 בספטמבר, אשר מורה להודיע לממשלה המקומית על הפלישה הגרמנית. מברק מוצפן באותו הנוסח נשלח גם לשאר השגרירויות והצירויות הפולניות. יוזף בק, הארכיון הלאומי הדיגיטלי.

משימתו הנואשת של השגריר ליפסקי

מה עלה בגורלם של הנציגות הפולנית בברלין, של השגריר יוזף ליפסקי ושל שאר הדיפלומטים העובדים ברייך השלישי, לאחר פרוץ המלחמה? לאחר התקפת גרמניה על פולין, פונה השגריר ליפסקי ב-3 בספטמבר, יחד עם צוות השגרירות והקונסוליה הכללית בברלין, לקופנהאגן. שם הוא החליט לנקוט בצעד נואש. למרות הכאוס המלחמתי הוא מצא לנכון לחזור לפולין ולאתר את השר בקי כדי למסור לו באופן אישי מידע על השעות האחרונות בברלין שקדמו לפרוץ המלחמה. תוך שימוש באמצעי תחבורה שונים, דרך שטוקהולם, הלסינקי, טאלין וריגה, הוא הגיע ב-9 בספטמבר לווילנה. משם, דרך ברנוביץ', רובנו ודובנו, הוא הגיע לקרמניץ ולקוטי, שם הספיק להגיש אישית דו"ח לראש משרד החוץ, עוד לפני שהממשלה חצתה את הגבול הפולני-רומני. לאחר מכן חפץ לחזור לוורשה, אבל זה כבר היה בלתי אפשרי.

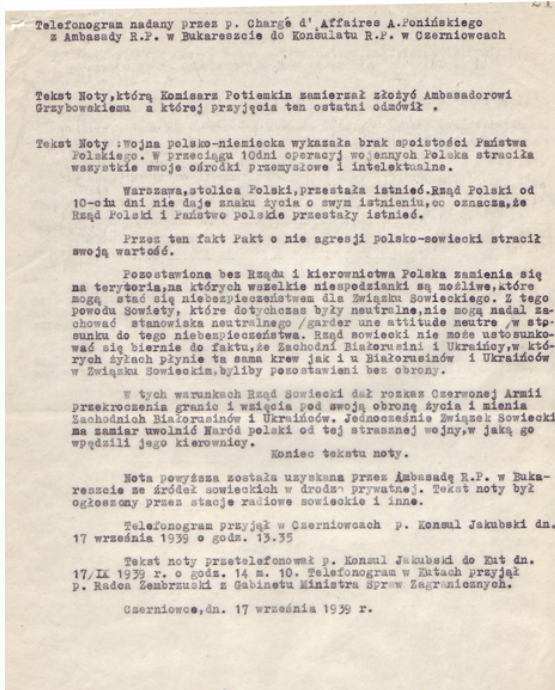
תולדות השגריר ליפסקי בהמשך המלחמה היו לא פחות יוצאות דופן או דרמטיות. ב-18 בספטמבר הוא מצא את עצמו ברומניה. משם הגיע לצרפת והתנדב כטוראי לצבא הפולני שהיה בהקמה. במחנה הדרכה בקואטידאן הוא סיים בית-ספר לקצינים זוטרים ולאחר הפלישה הגרמנית לצרפת לחם בשורות דיוויזיית הגרנדירים ה-1. הוא נפל בשבי הגרמני אבל ברח מהמחנה באלזס ודרך צרפת וספרד הגיע ללונדון. שם קודם לדרגת סגן-משנה ומנובמבר 1940 עד לספטמבר 1946 שימש כיועץ פוליטי וקצין קישור עם משרד החוץ של שלושת המפקדים העליונים של הצבא הפולני - ולדיסלב שיקורסקי, קאז'ימייז' סוסנקובסקי וכן ולדיסלב אנדרס.

צילומים:

יוזף ליפסקי (מימין) כיועץ המפקד העליון, בקהיר, 13 בנובמבר 1943, בשיחה עם הקולונל אנתוני שימנסקי, אשר בשנת 1939 שימש כנספח צבאי בשגרירות פולין בברלין, אחר-כך נפל בשבי הסובייטי ועזב את ברה"מ יחד עם הצבא הפולני; השיחה בקהיר הייתה השיחה הראשונה של שני הדיפלומטים מאז ספטמבר 1939.

החיילים הפולנים בצבא פולין בצרפת מנקים רובה סוג Berthier Mle 1907, מחנה צבאי בקואטידאן.

המסר הדיפלומטי שהשגריר גז'יבובסקי סירב לקבל

ב-17 בספטמבר 1939, תקעו סכין בגבה של פולין הלוחמת נגד הפולש הגרמני. יחידות הצבא האדום, אשר מנו כמיליון וחצי חיילים, תקפו את שטחי פולין המזרחיים עם עלות השחר. כך יישמה ברה"מ את כוונתה הפוליטית להרחיב את אזור האינטרסים שלה. כוונה זו כלולה בפרוטוקול הסודי להסכם אי-התוקפנות הגרמני-סובייטי, אשר נחתם ב-23 באוגוסט 1939 ע"י שרי החוץ של ברה"מ והרייך השלישי - ויאצ'סלב מולוטוב ויואכים פון ריבנטרופ.

זמן קצר לפני תחילת הפלישה, בשעה 3 לפנות בוקר, ולאדימיר פוטיומקין, סגן הקומיסר לענייני חוץ של ברה"מ, זימן את השגריר הפולני במוסקבה, ואצלב גז'יבובסקי, וניסה למסור לו מסר דיפלומטי ובו הצדקה לפלישת הצבא אדום לפולין. השגריר דחה את הטענה הכלולה במסר, שלפיה המדינה הפולנית חדלה להתקיים, וסירב לקבל את המסר. נוסח המסר, אשר בזכות הקשרים של השגרירות הפולנית ברומניה התקבל מהדיפלומטים הרוסיים בבוקרשט, הגיע בשעות הצהריים של ה-17 בספטמבר לידי שר החוץ הפולני בק, ששהה באותו זמן בעיר קוטי, סמוך לגבול הרומני. השר אישר את תגובתו של השגריר והורה לצוות של ארבע הנציגויות הפולניות - השגרירות במוסקבה, הקונסוליות הכלליות בקייב ובמינסק, וכן לקונסוליה בלנינגרד - לעזוב את ברה"מ. שלטונות ברה"מ ניסו למנוע את הפינוי כאשר העניקו חסינות דיפלומטית רק לשגריר גז'יבובסקי עצמו וסירבו להעניק את החסינות לשאר חברי הסגל. רק בזכות התערבותם של שגרירי מעצמות המערב, שינו הרוסים את עמדתם והעניקו לפולנים אשרות יציאה. הצוות הדיפלומטי הפולני הורשה לעזוב את ברה"מ רק ב-10 באוקטובר. למרות מאמצים רבים לא ניתן היה לאתר את הקונסול הכללי הפולני בקייב, יז'י מטושינסקי, שכנראה נעצר ונרצח ע"י הנ.ק.ו.ד. "נגררנו למצב מלחמה עם רוסיה ע"י עצם הפלישה. (...) לקיום מצב מלחמה, הכרזתה הפורמאלית אינה הכרחית. הדוגמאות הקלאסיות לכך הן מלחמת רוסיה-יפן משנת 1904 ומלחמת פולין-גרמניה משנת 1939" - פירש כעבור מספר חודשים שר החוץ הפולני לשעבר יאן שמבק, את היחסים הפולניים-סובייטיים.

צילומים:
מברק של השגרירות הפולנית בבוקרשט עם נוסח המסר הדיפלומטי הסובייטי מ-17 בספטמבר 1939.
ואצלב גז'יבובסקי, שגריר פולין בברית המועצות בשנים 1936-1939.

במלכודת הרומנית

ב-17 בספטמבר בסביבות השעה ה-23, עבר טור מכונות על הגשר מעל נהר הגבול צ'רמוש, בין המוני הפליטים. נשיא הרפובליקה הפולנית איגנצי מושצ'יצקי, ראש הממשלה פליציאן סלאווי-סקלאדקובסקי, שר החוץ יוזף בק יחד עם שאר חברי הממשלה, פקידי משרד החוץ והדיפלומטים הזרים המשרתים בפולין, עזבו את שטחי הרפובליקה ונכנסו לשטח רומניה. נציגי השלטונות העליונים של פולין ציפו שהצד הרומני יאפשר להם מעבר דרך ארצו והגעתם לצרפת. אך זה לא קרה. בטענת נייטרליות של רומניה ותחת איום מצד גרמניה, החליט השלטון בבוקרשט לעצור את כל צמרת הפוליטיקאים הפולניים, בעילה של הכנות הכרחיות להמשך דרכם. לנשיא, ראש הממשלה והמפקד העליון של הצבא לא הייתה שום אפשרות פעולה ונשלל מהם חופש התנועה. קייטאן מורבסקי, דיפלומט מנוסה, סגן שר האוצר בספטמבר 1939 וחבר הנהלת משרד החוץ בעת המלחמה, הזכיר כך את נסיבות המעצר: "בשעה אחת בלילה הגענו לסלאניק, עיירת קיט קטנה בהרים, שהייתה ריקה, או מפאת סוף העונה, או כי היא פונתה במיוחד בשבילנו (...). עוד לפני שפתחנו את מזוודותינו התנפלנו על מפת רומניה. המקום שבו אמרו לנו לשהות, בוודאי לא היה על הדרך המובילה לקונסטנצה או לנמל ימי אחר".

בין 18 ל-30 בספטמבר 1939 מילא רוגר רצ'ינסקי, שגריר פולין ברומניה, תפקיד מפתח בקשר עם נשיא פולין ושאר חברי הנהלת המדינה. הוא היה האיש היחיד שהייתה לו אפשרות להתקשר הן עם העצורים והן עם הפוליטיקאים הפולנים בצרפת, אשר דאגו לשחזר בגולה את גופי השלטון הפולני החשובים ביותר. בזכות מעורבותו האישית של רצ'ינסקי, הצליח מבצע השיכנוע והנשיא מושצ'יצקי הסכים להעביר את תפקיד הנשיא לידי ולדיסלב רצ'קייביץ', דבר שאיפשר את הקמת הממשלה עם ולדיסלב שיקורסקי בראשה, תוך שמירה על המשכיות השלטון החוקתי של המדינה הפולנית.

צילומים:

רוג'ר אדם רצ'ינסקי, שגריר פולין ברומניה בשנים 1938-1940. גשר הגבול מעל הנהר צ'רמוש בעיר קוטי.

משרד החוץ החדש

בממשלה שהורכבה בפריז ב-1 באוקטובר 1939 ע"י הגנרל ולדיסלב שיקורסקי, מונה אוגוסט זלסקי לשר החוץ. השר החדש היה מוכר היטב בעולם הדיפלומטיה. לפני המלחמה הוא ניהל נציגויות דיפלומטיות פולניות בין היתר בשוויץ, יוון ואיטליה, ובשנים 1926-1932 עמד בראש משרד החוץ באחת-עשרה ממשלות של פולין. הוא נשאר בתפקיד שר החוץ עד יולי 1941, כאשר התפטר לאות מחאה נגד ההסכם הפולני-סובייטי אשר נחתם באותו החודש ונקרא על-פי שמות החותמים, הסכם שיקורסקי-מייסקי. זלסקי מחה נגד עיקרי ההסכם, נגד אופן ניהול המשא ומתן ונגד מזעור תפקידו של משרד החוץ במהלך השיחות.

ארגון עבודתו של משרד החוץ לא היה דבר פשוט. לאחר הרכבת ממשלתו של הגנרל שיקורסקי, התמקם משרד החוץ בשגרירות פולין בפריז. החדרים הצפופים של הנציגות שימשו גם למקום עבודתם של גופים ממשלתיים אחרים.

המצב השתפר במקצת כאשר ב-22 בנובמבר 1939 המשרד עבר עם כל הממשלה לעיר אנז'ה, כ-300 ק"מ מדרום-מערב לפריז. שלטונות צרפת בחרו בעיר זו מפאת ריחוקה מהגבול הגרמני וכן בשל הקשרים ההיסטוריים של חבל אנז'ו עם פולין. היציבות נמשכה רק כ-7 חודשים. לאחר התקפתו של הרייך השלישי על צרפת וההתקדמות המהירה של הצבא הגרמני, עברה ממשלת פולין ב-14 ביוני, בהתאם להמלצתם של שלטונות צרפת, לליבורן, קרוב לבורדו ולחוף האטלנטי. לאחר שהייה קצרה בעיר זו, פונו האישים הבכירים ביותר, בין היתר נשיא פולין ולדיסלב רצ'קייביץ' וחברי הממשלה עם השר זלסקי, ללונדון על סיפונה של הסיירת האנגלית HMS Arethusa.

צילומים:

אוגוסט זלסקי, שר החוץ הפולני בשנים 1939-1941.

ישיבת הממשלה באנז'ה בדצמבר 1939; משמאל ראש הממשלה ולדיסלב שיקורסקי, השר יוזף האלר, שר האוצר הנריק שטרסבורגר, שר החוץ אוגוסט זלסקי.

מצבם של הפליטים ברומניה ובהונגריה

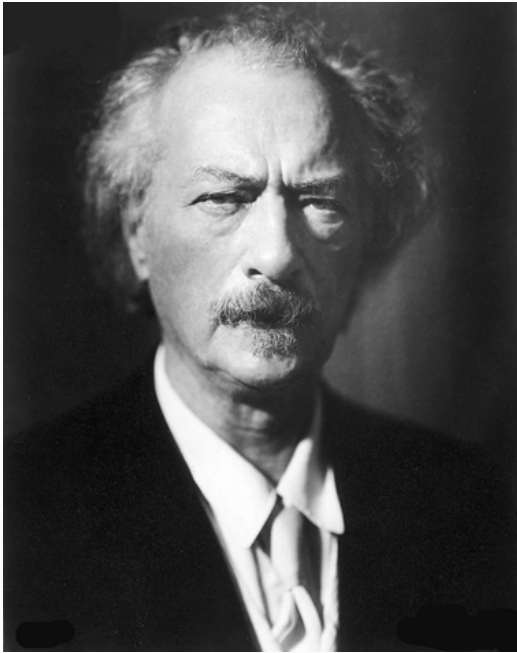
במהלך פעולות המלחמה בספטמבר 1939, חצו את הגבול הפולני-רומני כ-20 אלף אזרחי פולין. התחנה הראשונה אשר הגישה סיוע ראשוני לחלק משמעותי מהם הייתה הקונסוליה הפולנית בצ'רנובץ. לתחנה זו הגיעו גם פקידי מנהל המדינה אשר פונו. אחד התפקידים העיקריים של הנציגויות הפולניות ברומניה, כולל הקונסוליה בשגרירות בבוקרשט, היה הנפקת תעודות זיהוי והענקת עזרה כספית צנועה, בהתאם ליכולתן. לרומניה הגיעו גם כ-30 אלף חיילי הצבא הפולני, ובתוכם מעל 3600 קצינים. השלטונות שיכנו אותם בעשרות מחנות מעצר. הם טופלו ע"י השגרירות הפולנית, שאליה הגיע מירוסלב ארצ'ישבסקי, שליח ממשלת פולין לענייני פליטים.

לאחר סיום קרבות ספטמבר הגיעה קבוצה גדולה של אזרחים וחיילים, כ-140-100 אלף איש, גם להונגריה. השלטונות המקומיים, שבאופן כללי התייחסו אליהם באהדה, הכינו עבורם 105 מחנות מעצר. בזכותה של הצירות הפולנית בבודפשט רוב הפולנים העצורים יכלו לעזוב את מקום מעצרם. ממשלת הונגריה הסכימה בשתיקה גם לעזיבתם ההמונית לחו"ל. בסתיו 1939 ואביב 1940 הצליחה הנציגות הפולנית לארגן פינוי לצרפת של כ-21 אלף חיילים וכ-6 אלפים אזרחים. מבצע הסיוע ברומניה ובהונגריה נמשך עד לסגירת הנציגויות הפולניות בשתי המדינות תחת הלחץ הגרמני ב-1940 ו-1941.

צילומים:

מירוסלב ארצ'ישבסקי, דיפלומט פולני, ציר בלטביה (1932-1929) וברומניה (1938-1932).
 דרכון אשר הונפק באוקטובר 1939 בקונסוליה הפולנית בצ'רנובץ.

ישיבתו האחרונה של חבר הלאומים

מערך הבטחון הבינלאומי אשר נוצר בעקבות מלחמת העולם הראשונה התברר כלא יעיל ולא בר-קיימא. מאמציו של חבר הלאומים, שנוסד בשנת 1920 ביוזמת נשיא ארה"ב וודרו וילסון, לא מנעו את התפרצות הסכסוך החדש בשנת 1939. בישיבתה האחרונה, שלא מן המניין, של מליאת החבר אשר התקיימה בז'נבה בדצמבר 1939, השתתפה גם המשלחת הפולנית. הישיבה דנה במצב אשר נוצר עקב התקפת ברה"מ על פינלנד. לאור העובדה שמליאת החבר לא דנה עד אז בהתקפת גרמניה על פולין, הישיבה בדצמבר יכולה הייתה להוות הזדמנות ראשונה לממשלת הגנרל שיקורסקי להציג בפורום חבר הלאומים את עמדתה בנושא זה. למרבה הצער, העמדה הזהירה של מעצמות המערב ומדיניות שלטונות שווייץ שהיו מלאי חששות, מנעו מפולין לנסח האשמה חד-משמעית כלפי הרייך

השלישי. לאור זאת, ראש המשלחת הפולנית, סגן שר החוץ זיגמונט גראלינסקי, לא הזכיר בנאומו ב-14 בדצמבר את הסוגייה הפולנית-גרמנית והתמקד בגינוי כללי של כל המלחמות התוקפניות וכן הביע הזדהות עם תושבי פינלנד המותקפת. עם זאת, כוונותיו נקלטו היטב והנאום התקבל בהבנה מלאה. איגנצי יאן פדרבסקי הקשיש, אשר כבר מתחילת המאה ה-20 סימל בקהילה הבינלאומית את מאבק חסר הפשרות לעצמאותה של פולין, הגיע לז'נבה במיוחד למטרה זו וצפה בדיוני הישיבה.

במהלך ישיבת דצמבר החליטה מליאת חבר הלאומים על סילוקה של ברה"מ משורותיו של הארגון, אך עובדה זו לא השפיעה על מהלכי מלחמת העולם השנייה במאומה.

צילומים:

איגנצי יאן פדרבסקי, פסנתרן, מלחין ופוליטיקאי פולני. מונה ב-1919 לתקופה קצרה לתפקיד ראש הממשלה ושר החוץ, ייצג את פולין בוועידת השלום בפריז, והיה בין החותמים על הסכם ורסאי. לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה וכיבוש פולין על ידי הנאצים ועל ידי ברית המועצות שב פדרבסקי במרץ אל החיים הפוליטיים.

זיגמונט גראלינסקי, עורך דין פולני, סנגור, פעיל תנועת האיכרים, חבר פרלמנט בקדנציה השנייה ברפובליקה השנייה בפולין, סגן שר לענייני חוץ בממשלת פולין בגלות.

אל הנשק!

אחת המטלות הבסיסיות של ממשלת הגנרל שיקורסקי בצרפת הייתה הקמת הצבא הפולני. באותם ימים, משימת המפתח הייתה מוטלת על כתפי משרד החוץ והנציגויות הדיפלומטיות והקונסולריות של פולין. שלטונות פולין העריכו שפוטנציאל הגיוס בתהליך בניית יחידות צבאיות הינו בין 165 אלף ל-185 אלף איש. התקוות ניתלו קודם-כל בקהילת המהגרים הפולנים בצרפת אשר מנתה כחצי מיליון איש. מבצע הגיוס נוהל ע"י הקונסול הכללי בליל אלכסנדר קאבלקובסקי, אשר מונה לתפקיד של מנהל לשכת הגיוס. עד ליוני 1940 התייצבו בפני ועדות הגיוס כ-124 אלף גברים, מתוכם כ-103 אלף שנמצאו כשירים לשאת נשק.

מבצע הגיוס נמשך גם לאחר נפילת צרפת, כאשר שלטונות פולין עברו ללונדון. מתוך תקווה למגויסים נוספים, פתחה ממשלת פולין בשיחות בנושא זה עם ממשלות ארצות הברית וקנדה, אך את המקור העיקרי לגיוס היוותה קהילת המהגרים הפולנים בבריטניה, ובקנה מידה קטן בהרבה, גם המתנדבים מארצות דרום אמריקה. לראש ועדת הגיוס הקונסולרית, אשר פעלה בבניין השגרירות הפולנית בלונדון, מונה הקונסול הכללי קארול פוזנסקי. בכל תקופת המלחמה בדקה הוועדה את בקשותיהם של מעל 45 אלף איש, אזרחי פולין ואזרחים זרים, כולל 761 נשים אשר התנדבו לחיל העזר לנשים.

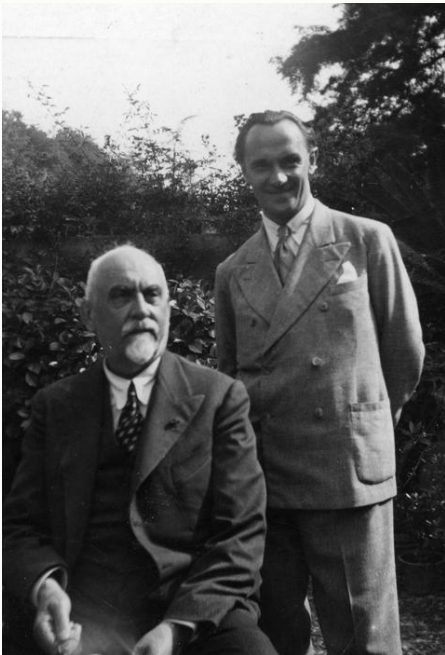
צילומים:

הלשכה של ועדת הגיוס הקונסולרית בלונדון באוקטובר 1939; הראשון מימין - רב-סרן סטפאן דוברובולסקי. זופיה לש'ניובסקה, מפקדת שרות עזרה צבאי של נשים (PSK), בתו של גנרל ולאדיסלב שיקורסקי. שרות עזרה צבאי של נשים (PSK), המנדט הבריטי

מקום הקישור בברצלונה

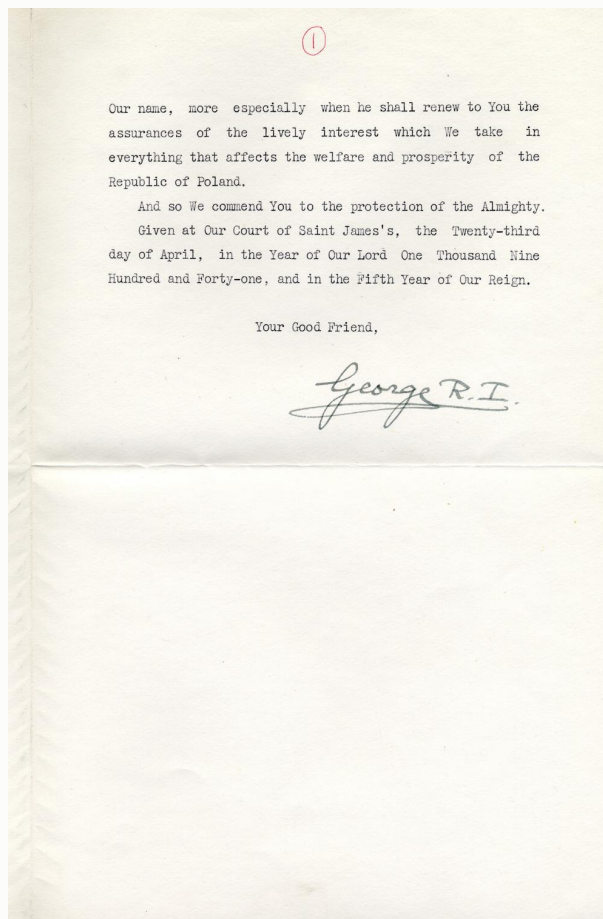
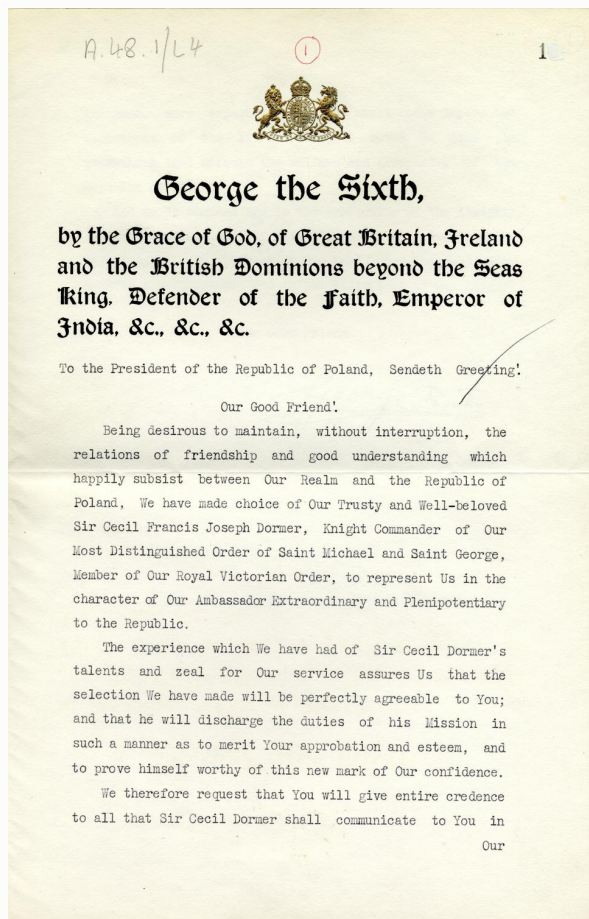
המלחמה שינתה לא רק את מצבן של השגרירויות, הציריות והקונסוליות הפולניות. המצב החדש השפיע באופן רדיקלי גם על תפקידיהם ומטלותיהם של קונסולי הכבוד הפולנים. נציגויות אלו, אשר נוהלו ע"י קונסולים שברובם לא היו אזרחי פולין, לא היו בעלי מעמד של פקידים ממשלתיים ולא קיבלו שכר קבוע עבור עבודתם, היו עסוקים בתקופות שלום בקידום הכלכלי של פולין. לאחר פרוץ המלחמה, משימה זו כבר לא הייתה רלוונטית. לאחר ספטמבר 1939, כמעט 130 קונסוליות כבוד של פולין בעולם, עסקו קודם-כל בפליטים שהגיעו משטחי פולין ובאזרחים מקומיים ממוצא פולני.

המשימות החדשות הוצבו במיוחד לפיתחם של קונסולי כבוד במדינות אשר דרכן עברו פליטים אזרחיים וצבאיים מפולין הכבושה. הנציגויות הפולניות העניקו להם מידע חיוני, סייעו למצוא מגורים ותחבורה והגנו על הבורחים ממחנות מעצר. הפעילה ביותר הייתה קונסוליית הכבוד של פולין בברצלונה אשר נוהלה ע"י הקונסול אדוארדו רודון אי בלאסה. הנציגות הייתה תחנת קישור לאזרחי פולין, אזרחיים וצבאיים, אשר בשנים 1939-1942 הוברחו מצרפת לספרד, תוך כוונה להגיע לפורטוגל ומשם לבריטניה. הקונסוליה אירגנה עבורם אכסניה, מסמכים מזוייפים ותחבורה למדריד והעניקה גם סיוע לאלו שנעצרו ע"י הספרדים. ונדה מורביצר, העובדת הפולנית של הקונסוליה, רשמה בזכרונותיה: "הפליטים התקרבו לברצלונה בלילה כדי להיכנס העירה יחד עם תנועת הבוקר ולמצוא במהרה את כתובתנו. הלשכה הקטנה של משרדנו, יחד עם הארכיון, השתנתה לגמרי: "הופיע המון תה, חלב מרוכז, צנימים, פלטה חשמלית לבישול, מכונת גילוח, מנורה וצבע לשיער לבלונדינים מובהקים".

צילומים:

הקונסול אדוארדו רודון אי בלאסה ונדה מורביצר על המרפסת של קונסוליית הכבוד הפולנית בברצלונה (שנות ה-30).
אדוארד קורנליון (הארכיון הלאומי הדיגיטלי) - מוליניה, קונסול כבוד של פולין בניס ב-1939; טייס מפורסם וחבר במחתרת הצרפתית; עזר בפינוי הקצינים הפולנים משטחי וישי וזו הסיבה בין היתר שנעצר על ידי הגרמנים.
קארול פאשקובסקי, (בישיבה), קונסול כבוד של פולין בפירנצה ב-1939

הפרוטוקול הדיפלומטי בעת המלחמה

בכל תקופת המלחמה קיימה ממשלת פולין יחסים דיפלומטיים פעילים עם מדינות הברית האנטי-גרמנית ועם המדינות הנייטרליות. על מידת מעורבותה בשיתוף הפעולה הבינלאומי, מעידה המשכיות שירותם של הנציגים הדיפלומטיים הזרים שהיו מוצבים לצידם של שלטונות הרפובליקה הפולנית ומינויים של שגרירים וצירים חדשים. מייד לאחר הרכבת הממשלה הפולנית בצרפת, החלו לשרת לצידה השגרירים מלפני המלחמה, של בריטניה, צרפת, ארצות הברית וטורקיה, ומעט מאוחר יותר גם צירים של ברזיל, צ'כוסלובקיה, בלגיה והולנד. ארבעת הראשונים השתתפו בשנת 1940 בטקסים רבים הקשורים לבניית הצבא הפולני בצרפת. נוכחותם הדגישה את מעמדה הבינלאומי של הממשלה הפולנית וכן את המשמעות שבעלות הברית ייחסו לשיקום הכוחות המזוינים הפולנים.

שורה שלמה של דיפלומטים זרים החלה את משימתה גם לאחר העברת שלטונות פולין ללונדון. במאי 1941 מסר השגריר החדש של בריטניה כתב האמנה לידי הנשיא ולדיסלב רצ'קובסקי; בספטמבר, לאחר חידוש היחסים הדיפלומטיים עם ברה"מ - עשה זאת השגריר של ברית המועצות, ובנובמבר הציר של קנדה. במאי 1943 הסתיימה מחלוקת בת שנתיים סביב אישורו של נציג הוותיקן. הממשלה הבריטית לא הסכימה להעניק זכויות דיפלומטיות לאיטלקי אלפרדו פאצ'יני, אשר ייצג את הכס הקדוש בתקופת תיפקודה של הממשלה הפולנית בצרפת ואישר רק את מינויו לתפקיד זה של הארכיבישוף ויליאם גודפריי, אזרח בריטי.

צילומים: כתבי האמנה של השגריר הבריטי ססיל פרנסיס דורמר, חתומים ע"י המלך ג'ורג' השישי.

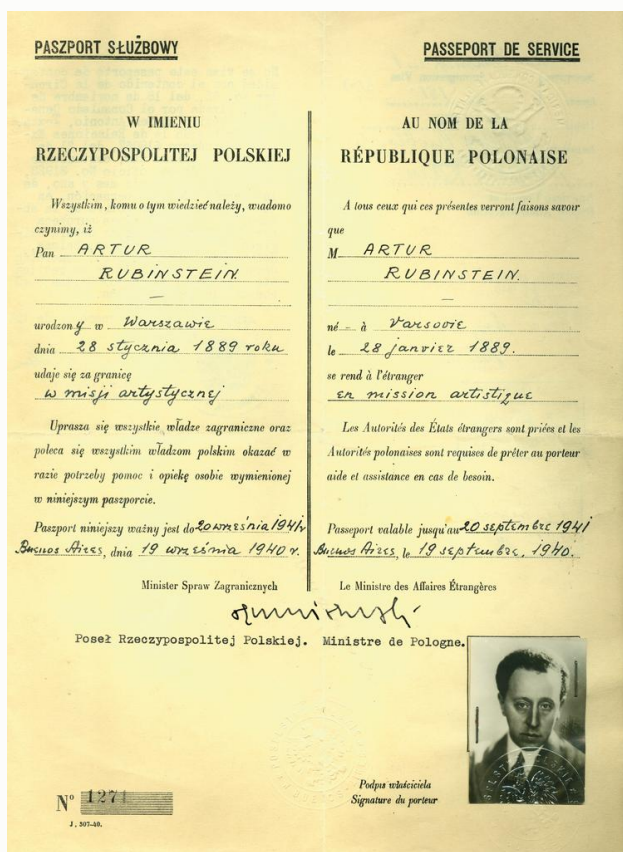
שגרירות, צירות וקונסוליות

לפני ספטמבר 1939 היו לפולין ברחבי העולם 10 שגרירויות, 20 צירות, 24 קונסוליות כלליות, 42 קונסוליות וכמעט 130 קונסוליות כבוד. פרוץ המלחמה וההתפתחויות המדיניות בשנים 1939-1945 גרמו לשינוי משמעותי ברשת הנציגויות הדיפלומטיות. התקפת הרייך השלישי על פולין שמה קץ לפעילות השגרירות הפולנית בברלין ו-14 משרדים קונסולריים ברחבי גרמניה, ופלישת ברית המועצות סיימה את פעילות הנציגויות במוסקבה, קייב, מינסק ולנינגרד. עקב הלחצים הגרמניים, בשנים 1939-1941 נסגרו נציגויות פולניות במדינות שהיו תחת השפעתו של הרייך השלישי, בין היתר ברומניה, הונגריה, בולגריה, יוגוסלביה, יוון ופינלנד. לאחר הצטרפותה של איטליה למלחמה, סיימה את פעילותה שגרירות פולין ברומא. הנציגות הפולנית בכס הקדוש, אשר קודם שכנה באחד הארמונות של רומא, חוייבה לעבור למשרדים צנועים בשטחי הוותיקן. עם זאת, בחלק ממדינות העולם יכלו הדיפלומטים הפולנים להמשיך בעבודתם על-פי התנאים שהיו עד אז - נשארו במקומותיהם השגרירויות בלונדון, וושינגטון ואנקרה וכן הצירות בברן, בואנוס איירס, ליסבון, מדריד, מקסיקו סיטי, ריו דה ז'ניירו, שאנגחאי, שטוקהולם, קהיר וטהרן. לאחר חידוש היחסים הדיפלומטיים עם ברית המועצות, החלו לפעול 21 נציגויות-שדה של השגרירות הפולנית במוסקבה, אך כולן סיימו את עבודתן כאשר ברה"מ ניתקה את יחסיה הדיפלומטיים עם פולין בשנת 1943, לאחר גילוי קברי קאטין. העלאת הצירות בשאנגחאי לדרגת שגרירות, אשר על-פי בקשת שלטונות סין הועברה לעיר צ'ונגצ'ינג, וכן פתיחת צירות באוטוואה ובגדאד, היוו ראייה למשמעות הקשרים עם המדינות החוץ-אירופאיות.

צילומים: שגרירות פולין בצ'ונגצ'ינג בשנת 1945.

אמנים, סופרים ומדענים בשירות דיפלומטי

בעת מלחמת העולם השנייה בוצעו משימות דיפלומטיות גם ע"י אנשים רבים שלפני שנת 1939 לא היו עובדי משרד החוץ. מנקודת ראייה של מדיניות החוץ הפולנית, בנסיבות החדשות והסבוכות שנוצרו, לידע, לנסיון ולקשרים שלהם היה ערך עצום. תפקידים דיפלומטיים הופקדו, בין היתר, בידי ילי גיידרויץ' ויוזף רטינגר. גיידרויץ', שהיה לפני המלחמה פובליציסט הקשור למחנה השמרני, מילא בשנת 1939 בבוקרשט את תפקיד המזכיר של השגריר רצ'ינסקי והשתתף במבצע הסיוע לפליטים ולפקידים שפונו מפולין. לאחר סגירת השגרירות הפולנית בנובמבר 1940 הוא נשאר בבוקרשט וניהל לשכה פולנית בצירות של צ'ילה, אשר קיבלה על עצמה את ייצוג האינטרסים הפולניים ברומניה. בשנת 1946 הוא ייסד

"מוסד ספרותי" והחל להוציא לאור

את הירחון "Kultura" שתוך זמן קצר הפך למרכז עיקרי של המחשבה הפוליטית הפולנית בגולה. רטינגר, יועץ פוליטי של ראש הממשלה שיקורסקי, מונה לאחר חידוש היחסים הדיפלומטיים עם ברה"מ לדרגת *chargé d'affaires*, כמנהל הראשון של השגרירות הפולנית המחודשת במוסקבה. לאחר המלחמה הוא היה בין התומכים הנלהבים ובעלי ההשפעה בנושא אינטגרציה אירופאית ושיתוף פעולה טראנס-אטלנטי.

הפרופסור הידוע למדעי הטבע קאז'ימייז' וודז'יצקי מונה בשנת 1941 לתפקיד הקונסול הכללי של פולין בניו זילנד. הפסנתרן בעל השם העולמי, ארתור רובינשטיין, אשר פעל לקידום אינטרסים פולניים "במשימה האמנותית", קיבל בשנת 1940 דרכון דיפלומטי. לנספח לענייני עיתונות בשגרירות הפולנית בקוויבשב, מונה בשנת 1942 הסופר והפובליציסט קסאברי פרושינסקי. בקוויבשב, ואחר-כך בצירות הפולנית במקסיקו סיטי, מילא את תפקיד הנספח לענייני תרבות סופר אחר - טאודור פארניצקי.

צילומים:

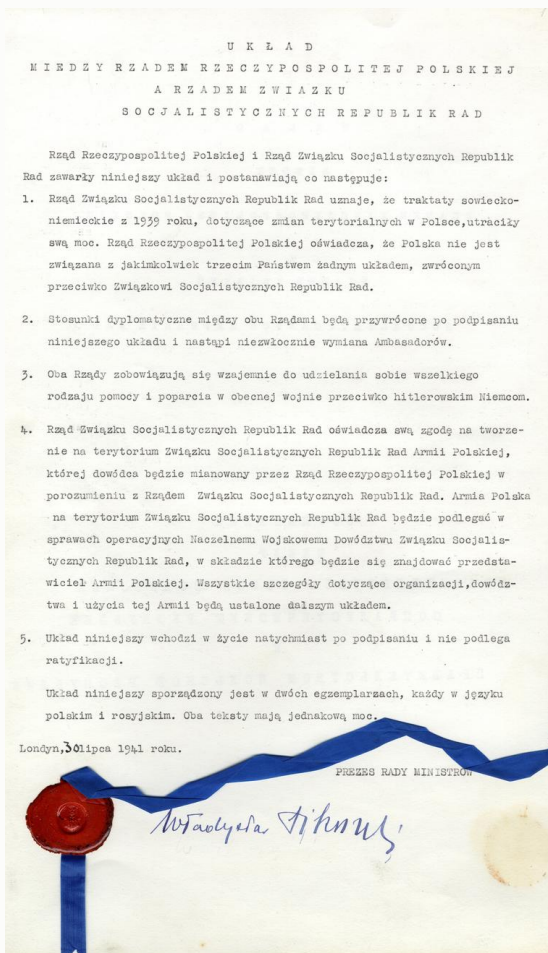
דרכון השירות של ארתור רובינשטיין.

קסאברי פרושינסקי, עורך דין פולני, כתב, פובליציסט, סופר, דיפלומט.

ההסכם שהציל את חייהם של אלפי פולנים

ב-30 ביולי 1941 נחתם הסכם (הקרוי הסכם שיקורסקי-מייסקי) שגרם למחלוקת חריפות בעולם הפוליטיקה הפולנית ולמשבר ממשלתי, ויחד עם זאת הוא איפשר את הצלת חייהם של אלפי אזרחים פולנים, אשר גורשו לאחר שנת 1939 לעומק ברה"מ ע"י השלטונות הסובייטיים. שיחות ראש הממשלה ולדיסלב שיקורסקי עם שגריר ברה"מ בלונדון, איוואן מייסקי, החלו זמן קצר לאחר התקפת גרמניה על ברית המועצות והצטרפותה של מדינה זו לברית האנטי-גרמנית. בעידוד בריטי אינטנסיבי, החליט ראש ממשלת פולין לפתוח במשא ומתן שהוביל לנירמול היחסים הפולניים-סובייטיים. הסכם שיקורסקי-מייסקי השיב על כנם את היחסים הדיפלומטיים בין פולין וברה"מ, ביטל הסכמים סובייטיים-גרמנים מאוגוסט וספטמבר 1939, נתן בסיס להקמת צבא פולני בברית המועצות ובישר על שחרור פולנים מבתי כליאה ואתרי גירוש. שיקורסקי טען בהחלטיות: "בסוגיה זו לא ניתן להשיג יותר, אלו המצדדים בסירוב לא רואים את המציאות".

מבקרי הגנרל שיקורסקי טענו נגדו שההסכם לא כלל אישור מפורש שהרוסים מכירים בגבול הפולני-רוסי שמלפני המלחמה אשר נקבע בהסכם ריגה. כמו כן הם מחו נגד הגדרת אזרחים פולנים בפרוטוקול נפרד כאנשים הזכאים ל"חנינה", בדומה לפושעים, העלו טענה שהנהלת משרד החוץ נדחקה מהמשא ומתן וציינו כי ראש הממשלה הפר סמכויות חוקתיות של נשיא המדינה. הנשיא רצ'קייביץ' סירב לחתום על ההסכם, נוסח ההסכם לא פורסם ביומן החוקים, ושלושה שרים - שר החוץ אאוגוסט זלסקי, השר ללא תיק קאז'ימייז' סוסנקובסקי ושר המשפטים מריאן סיידה - התפטרו. אך הטענה בעד ההסכם לא השאירה מקום לספקות. ההסכם הציל את חייהם של לפחות 115 אלף אזרחי פולין אשר תוך מספר חודשים שוחררו ממקומות גירושם, הגיעו לתחנות גיוס של הצבא הפולני וזמן קצר לאחר מכן עזבו את ברית המועצות.

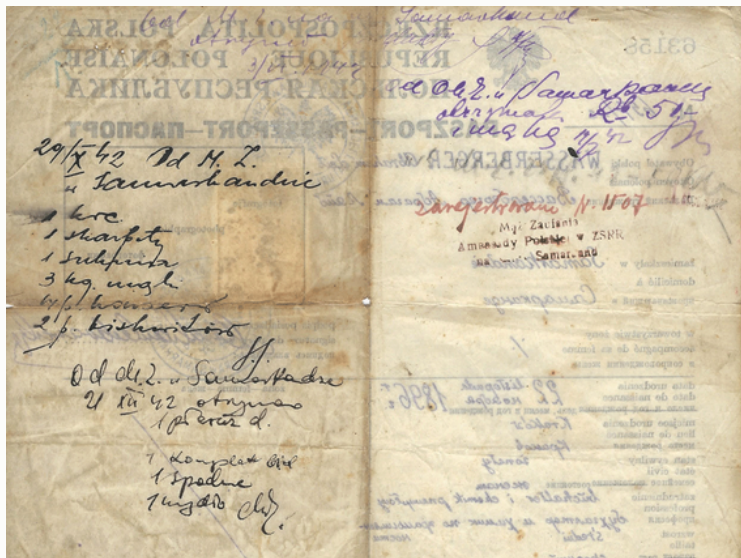
צילומים:

חתימת ההסכם, לונדון, 30.07.1941; מצד שמאל: ולאדיסלב שיקורסקי, אנתוני אידן, וינסטון צ'רצ'יל, איוואן מאיסקי. הנוסח הפולני של ההסכם הפולני-סובייטי מ-30 ביולי 1941, עם חתימתו של ראש הממשלה ולדיסלב שיקורסקי.

שגרירות בארץ בלתי אנושית

המטלה העיקרית של שגרירות פולין אשר נפתחה במוסקבה בעיקבות הסכם שיקורסקי-מייסקי הייתה הענקת עזרה לאזרחי פולין שגורשו לברה"מ, וכן - כחלק אינטגרלי של משימה זו - תמיכה במבצע הגיוס לצבא הפולני בברה"מ. שגרירות פולין, בדומה לנציגויות הדיפלומטיות במוסקבה של מדינות אחרות, הועברה כבר בתחילת נובמבר לעיר קויבישב, שהייתה מרוחקת יותר מפעולות המלחמה בשטחי אירופה. תוך מספר שבועות לאחר ההעברה, הוקמה ברחבי ברה"מ רשת נציגויות-שדה של השגרירות. באופן פורמאלי לא היה להן מעמד של קונסוליות, אבל בפועל הן הגישו בעיקר טיפול בעל אופי קונסולרי: הן ניהלו רישום של אזרחי פולין והעניקו להם מסמכי זיהוי, דאגו למצוא להם עבודה ולספק תנאים מינימליים של טיפול רפואי וסוציאלי, אירגנו בתי ספר וחיי תרבות, וכן הפנו את המגיעים למרכזי הגיוס לצבא הפולני בערים בוזולוק וטאשקנט. לנציגויות אלו הגישו עזרה אנשי אמונים [trustees] מתוך האישים שגורשו לברה"מ. רבים מהם נעצרו אחר-כך ע"י הרוסים. בתקופה מאוגוסט 1941 עד אפריל 1943 העניקו השגרירות ונציגויות-השדה שלה סיוע לכמעט 270 אלף איש אשר הגיעו מ-57 מחוזות ו-704 אזורים של ברית המועצות.

הצבא הפולני שהוקם בברה"מ מנה באוקטובר 1941 מעל 40 אלף איש. המגויסים היו מלווים באוכלוסיה אזרחית אשר שוחררה ממחנות ומאתרי גירוש ולרובם היו חסרים בגדים, תרופות, מזון, נשק וציוד צבאי. לאור מצב האספקה הקשה, סיכם מפקד הצבא, הגנרל ולדיסלב אנדרס עם סטלין, על פינוי של הצבא הפולני לאיראן, שבה היחידות בהקמה יכלו לצפות לתנאים טובים יותר. ההחלטה על עזיבת הצבא ורובות האזרחים את ברה"מ, הרחיבה באופן משמעותי את היקף הפעילות של הצירות הפולנית בטהרן. על היקף משימותיה של הנציגות מעיד מספר המפונים: בשנת 1942 הגיעו לאיראן מברית המועצות כמעט 116 אלף איש, מתוכם מעל 78 אלף אנשי צבא ומעל 37 אלף אזרחים.

צילומים: דרכון שהונפק ע"י נציגות-השדה של השגרירות הפולנית בסמרקנד. בצד האחורי - רשימת מצרכים - בגדים ומזון - אשר סופקו לאזרח פולני ע"י איש אמון של השגרירות.

מאפריקה עד ניו זילנד

קבוצות גדולות של האוכלוסיה האזרחית - חלקן נשים, ילדים וגברים שלא היו מתאימים לשירות צבאי, פונו מאיראן לאזורים שונים ברחבי העולם: מזרח אפריקה הבריטית (מחנות בטנגניקה, אוגנדה וקניה, סה"כ כ-20 אלף איש) וניו זילנד (מחנה בפאהיטואה, כ-800 ילדים). אחד הפרקים הדרמטיים בתולדות אזרחי פולין שפונו מברה"מ התרחש בהודו. הקונסוליה הכללית של פולין בבומביי טיפלה בכ-600 יתומים פולנים, אשר שהו בתנאים קשים במרכזי גיוס של הצבא הפולני בברה"מ. במבצע שאורגן ע"י הקונסוליה, בתמיכת הצלב האדום הפולני, הועברו הילדים דרך איראן ואפגניסטן לשטחי הודו ושוכנו במרכז חסות בעיר באלאצ'אדי, אשר הוקם בנדיבותו של המהרדז'ה דז'אם סאהיב.

גם נציגויות פולניות במדינות חוץ-אירופאיות, שלא השתתפו ישירות בפעולות המלחמה, העניקו סיוע בקבלת מסמכי זיהוי ואשרות. סיוע כזה העניקו, בין היתר, ציריות וקונסוליות במדינות אמריקה הלטינית. לאחר פינוי אזרחי פולין מאיראן, הגיעו כ-1500 פליטים למקסיקו ושוכנו במחנה סנטה רוזה סמוך לעיר ליאון. בקבוצה זו טיפלה הצירות הפולנית במקסיקו סיטי. אדווארד רצ'ינסקי, שהחליף את אוגוסט זלסקי בתפקיד שר החוץ, כתב בחוזר לנציגויות הפולניות ב-28 באפריל 1943: "האסון ההיסטורי פיזר המונים של אזרחינו ברוב השטחים שאינם תחת כיבוש האויב, והטיל עלינו משימה לטפל בהם בצורות ובממדים שעולים בהרבה על כל מה שעשינו לפני המלחמה".

צילומים: מאריה וודזיצק (הארכיון הלאומי הדיגיטלי) וקזימיז' אנתוני וודזיצקי, מארגני קליטת הפליטים הפולנים שהגיעו מאירן לניו זילנד; מחנה ילדים פולניים בפאהיטואה.

דוח קרסקי

פרק יוצא דופן בתולדות הדיפלומטיה הפולנית בתקופת מלחמת העולם השנייה הוא הסיוע שהוענק בצורות שונות ליהודים אזרחי פולין. מעטים עזבו את המדינה בגל הפליטים של ספטמבר 1939. בשטחים אשר נכבשו ע"י הרייך השלישי נשללו מהיהודים כל הזכויות האזרחיות והחברתיות, הם הוכרחו להתגורר בגיטאות, היו נידונים לעונשים כבדים על אי-שמירת חוקים גזעניים והיו חשופים בכל יום לסכנת מוות. משנת 1941 החלה השמדתם ההמונית, אשר בשנת 1942 עוגנה ע"י גרמניה הנאצית בתוכנית חיסול טוטאלי של יהודי אירופה. עד לשנת 1945 נספו במחנות השמדה גרמניים ובגיטאות כ-3 מיליון מיהודי פולין. בשטחים אשר נכבשו ע"י ברה"מ גורשו בשנים 1939-1941 כ-100 עד 300 אלף יהודים, יחד עם האוכלוסיה הפולנית, לעומק ברית המועצות.

בתולדות הפעולות הקשורות למצבם של היהודים בפולין הכבושה, מילא תפקיד יוצא דופן יאן קרסקי. לפני ספטמבר 1939 - עדיין תחת שמו האמיתי יאן קוז'לבסקי - הוא עבר התמחות בקונסוליה הכללית בלונדון ולאחר מכן עבד במשרה מלאה במטה משרד החוץ הפולני. בפעילותו המחתרתית, כעובד בלשכת התעמולה והמידע במטה הכללי של "ארמייה קראיובה" ("צבא המולדת" - שמה של המחתרת הפולנית), הוא נסע מספר פעמים כבלדר בין פולין, צרפת ובריטניה. בשנת 1942 מסר קרסקי לממשלת פולין בלונדון, ובהמשך לציבור העולמי, מידע רחב ראשון של עד ראייה על השואה. ביולי 1943 הוא הציג את עדותו, בין היתר, לנשיא ארה"ב פ. ד. רוזוולט ואמר למנהיג המעצמה העולמית: "אם הגרמנים לא ישנו את השיטות שלהם כלפי האוכלוסיה היהודית, אם לא תהיה התערבות של בעלות הברית - או ע"י פעולות תגמול או בדרך אחרת, או אם לא יתרחשו נסיבות בלתי צפויות, תוך שנה וחצי מאז עזיבתי את ארצי, תפסיק האוכלוסיה היהודית בפולין להתקיים, חוץ מפעילים הנמצאים במחתרת יחד עימנו". המידע שמסר קרסקי היווה בסיס לאיגרת אשר ממשלת פולין בגולה מסרה ב-10 בדצמבר 1942 לממשלות של 26 המדינות החתומות על הצהרת האומות המאוחדות. בהמשך, פורסמה האיגרת ע"י משרד החוץ הפולני בחוברת

"The Mass Extermination of Jews in German Occupied Poland".

צילומים:

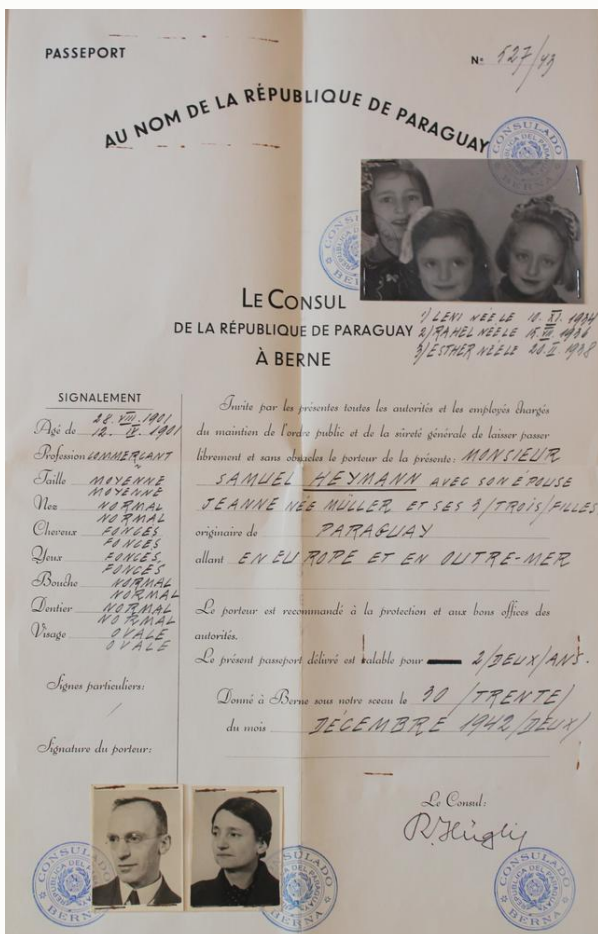
הדרכון הדיפלומטי אשר הונפק לקרסקי לפני נסיעתו לארה"ב בשנת 1943.

האיגרת של רצ'ינסקי - האיגרת הדיפלומטית הרשמית של ממשלת פולין הגולה מ-10.12.1942, חתומה על ידי אדוארד רצ'ינסקי, שר החוץ הפולני; האיגרת מתייחסת לרדיפות ופשעים גרמנים נגד החברה היהודית בפולין הכבושה

דרכוני פרגוואי

כמעט מתחילת המלחמה ובקנה מידה גדול יותר בשנים 1942 ו-1943, הצירות של הרפובליקה הפולנית בברן השוויצרית העניקה סיוע בלתי חוקי לאזרחיהן היהודים של פולין, הולנד, סלובקיה והונגריה וליהודים-גרמנים נטולי אזרחות. בדיעת ראש הנציגות אלכסנדר לאדוש, עובדי הצירות: קונסטנטי רוקיצקי, סטפאן רינייביץ' ויליוש קיהל [Küh] אירגנו הנפקה בלתי חוקית של דרכוני פרגוואי (ובמקרים בודדים גם של מדינות דרום אמריקה נוספות). הטפסים המקוריים נרכשו מקונסולי הכבוד של מדינות אלו בברן. המסמכים אשר הונפקו ליהודים הגנו עליהם בפני שליחתם למחנות השמדה ונתנו סיכוי לשרוד במחנה כליאה לתושבים זרים. הצירות הפולנית הנפיקה לא פחות מאלף דרכוני פרגוואי, כל אחד מהם גם לחברי המשפחה. המסמכים הגיעו רק לחלק מהיהודים והצילו את חייהם של כ-800 איש.

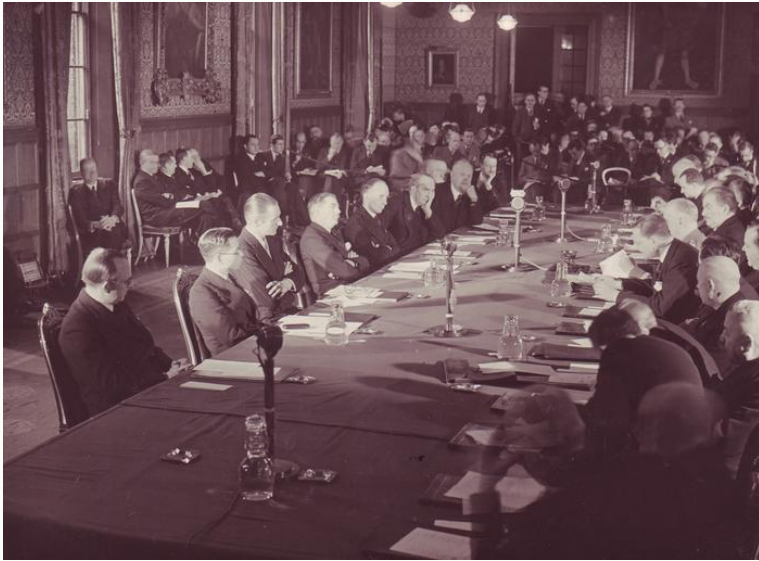
ראש הנציגות, אלכסנדר לאדוש, הודיע למשרד החוץ בלונדון על עקרונות יצירת המסמכים הבלתי חוקיים: "מהות המבצע היא השגת דרכונים דרום-אמריקאים מהקונסולים הידידותיים, בעיקר של פרגוואי והונדורס. המסמך עצמו נשאר אצלנו והצילום שלו נשלח לפולין. זה מציל אנשים מאבדון מכיוון שכאזרחים זרים הם מוחזקים בתנאים לא רעים במחנות מיוחדים ואמורים להישאר שם עד תום המלחמה, ויש לנו קשר איתם דרך הדואר. אנחנו מגישים לקונסולים התחייבויות בכתב שהדרכון ישמש אך ורק להצלת חיים ולא ינוצל לשום מטרה אחרת".

צילומים:

דרכון פרגוואי אשר מולא בכתב ידו של סגן הקונסול קונסטנטי רוקיצקי. קבוצת לאדוש': אלכסנדר לאדוש', יוליוש קוהל, סטפן רינייביץ', אברהם זילברשיין, חיים וייס (איוריים: זביגניב פופאדיוך).

היוזמה הרב-צדדית החשובה ביותר

ב-13 בינואר 1942, בארמון סנט ג'יימס בלונדון, התקיים מפגש בינלאומי בהנהלתו של ראש הממשלה הפולנית ולדיסלב שיקורסקי. המפגש עסק בהעמדה לדין של פושעי המלחמה הגרמנים. ההצהרה אשר התקבלה במהלך הפגישה נחתמה ע"י נציגיהן של תשע מדינות שהיו תחת הכיבוש הגרמני: פולין, בלגיה, צ'כוסלובקיה, יוון, לוקסמבורג, הולנד, נורווגיה ויוגוסלביה וכן ע"י נציגו של הוועד הלאומי הצרפתי. לנציגיהן של המעצמות הנוכחים במפגש היה מעמד של משקיפים בלבד, מה שאיפשר להשאיר את ברה"מ מחוץ לקבוצת המצביעים. השגריר אדווארד רצ'ינסקי, אשר מאוגוסט 1941 עמד בראש משרד החוץ הפולני, העלה בזכרונותיו: "את ההצהרה בשם הממשלה הפולנית קראתי אני. כל האירוע התקיים בזכותם של המשפטנים שלנו, פוטוליצקי וקוקולסקי, אשר הכינו, ניהלו משא ומתן וביימו את ההצהרה. (...). ניהלנו את הדיונים לאור הזרקורים והנאומים שלנו שודרו ברדיו. בשולחן הארוך שיחק אידן את תפקיד המארח ולידו השגריר בידל מארצות הברית והשגריר בוגומולוב מברה"מ".

ההצהרה אשר בישרה כי לאחר המלחמה ייענשו הפושעים ממדינות הציר, הייתה היוזמה הפולנית הרב-צדדית החשובה ביותר בעת מלחמת העולם השנייה והיה לה תפקיד חשוב ביסודות משפטי נירנברג.

צילומים:

אולם הישיבות: נואם ראש הממשלה ולדיסלב שיקורסקי (מעל נוסח הנאום, חלקית מוסתר), לצידו, משמאל, אדווארד רצ'ינסקי; בצד שני של השולחן נציגיהם של המעצמות והדומיניונים הבריטים: ראשון משמאל - שגריר ברה"מ אלכסנדר בוגומולוב, השני - ציר של הרפובליקה הסינית וון שה, השלישי - שגריר ארה"ב דרקסל בידל, הרביעי - שר החוץ של בריטניה - אנתוני אידן, החמישי - שגריר קנדה וינסנט מסיי, השישי - סטנלי ברוס, הנציב העליון של אוסטרליה. גנרל ולאדיסלב שיקורסקי, ראש הממשלה ושר לענייני הצבא ברפובליקה הפולנית השנייה, רמטכ"ל של הצבא הפולני וראש ממשלת פולין הגולה בתקופת מלחמת העולם השנייה.

דיפלומטיה לאחר מותו של הגנרל שיקורסקי

לאחר אסון גיברלטר ומותו של ראש הממשלה ולדיסלב שיקורסקי, הוקמה הממשלה החדשה עם סטניסלב מיקולייצ'יק בראשה. ב-14 ביולי 1943 מונה טאדאוש רומר לשר החוץ, ציר לשעבר בפורטוגל וביפן, ומשנת 1942 ועד לניתוק היחסים הפולנים-סובייטים, היה שגריר הרפובליקה הפולנית במוסקבה. בתקופת מילוי תפקידו כשר חוץ נחלשה העמדה הבינלאומית של פולין. בוועידת טהרן בסוף שנת 1943, בהיעדר הפולנים, הוגדרו עקרונות גבולותיה החדשים של פולין. הממשלה הסובייטית פעלה בתקופה זו בשיטת עובדות בשטח.

בשטחי פולין המזרחית שנתפסו ע"י הצבא האדום הקימו הסובייטים מינהל מקומי מטעמם, וייסדו גם מרכז שלטון הכפוף להם, בדמות הוועד הפולני לשחרור לאומי. את חולשת עמדתה של הממשלה הפולנית סימל ביקורו של מיקולייצ'יק במוסקבה באוגוסט 1944, כאשר ראש הממשלה לא השיג אפילו סיוע לוורשה הלוחמת. בעלות הברית המערביות דרשו מהצד הפולני שיוותר על הדרישה שהצד הסובייטי יכיר בגבולותיה ובשלמותה הטריטוריאלית של המדינה הפולנית.

בנובמבר 1944 התפטרה ממשלת מיקולייצ'יק, שהיתה קרועה במחלוקות פנימיות בנוגע לסוגיות של מדיניות חוץ, היחסים הפולנים-סובייטים והדמות העתידית של המדינה הפולנית. בממשלה החדשה עם טומאש ארצ'ישבסקי בראשה, מונה אדם טארנובסקי לשר החוץ, לשעבר ציר של פולין בבולגריה. טארנובסקי היה לשר החוץ האחרון שהיה מוכר ע"י בעלות הברית של הממשלה הפולנית בלונדון. דחיקת הממשלה מהשפעה על ההחלטות שנגעו לסוגיה הפולנית בלטה במיוחד בעת ועידת יאלטה בפברואר 1945, כאשר מנהיגי המערב הסכימו על סיפוח פולין לאזור ההשפעה של ברה"מ. ממשלת ארצ'ישבסקי התנגדה לכך בחריפות אבל לא ניתנה לה אפילו האפשרות לפרסם את מחאתה.

צילומים: הגעתה של המשלחת הפולנית ללונדון, בתום ביקורו של ראש הממשלה סטניסלב מיקולייצ'יק במוסקבה, 13 באוגוסט 1944; בשורה ראשונה באמצע, במעיל פתוח, ראש הממשלה מיקולייצ'יק, לימינו, עם כובע ביד, השר טאדאוש רומר, במעיל בהיר השר יאן סטנצ'יק, אחריו שר ההגנה הגנרל מריאן קוקייל, ואחרון מימין השגריר הפולני לשעבר במוסקבה סטניסלב קוט.

זקן הדיפלומטיה הפולנית

המלחמה השפיעה באופן מיוחד על חייו של השגריר הפולני בכס הקדוש, קאז'ימייז' פאפה [Papée]. דוקטור למשפטים של האוניברסיטה היגלונית. במהלך שני העשורים בין מלחמות העולם הוא מילא תפקידים דיפלומטיים שונים בהאג, ברלין, קופנהאגן, אנקרה וטאלין. בשנת 1929 מונה לקונסול הכללי בקניגסברג, בשנת 1932 לנציב מטעם הרפובליקה הפולנית בעיר החופשית דנציג, ובשנת 1936 לציר בצ'כוסלובקיה. חודשיים לפני פלישת גרמניה לפולין החל לשרת כשגריר פולין בוותיקן. לאחר פרוץ המלחמה פנה פעמים רבות לאפיפיור פיוס השנים-עשר על מנת שיביע סולידריות חד-משמעית עם העם הפולני, אך לא נענה. הוא הודיע גם למזכירות המדינה של הוותיקן על מצבה הטראגי של האוכלוסיה היהודית בשטחי פולין הכבושה.

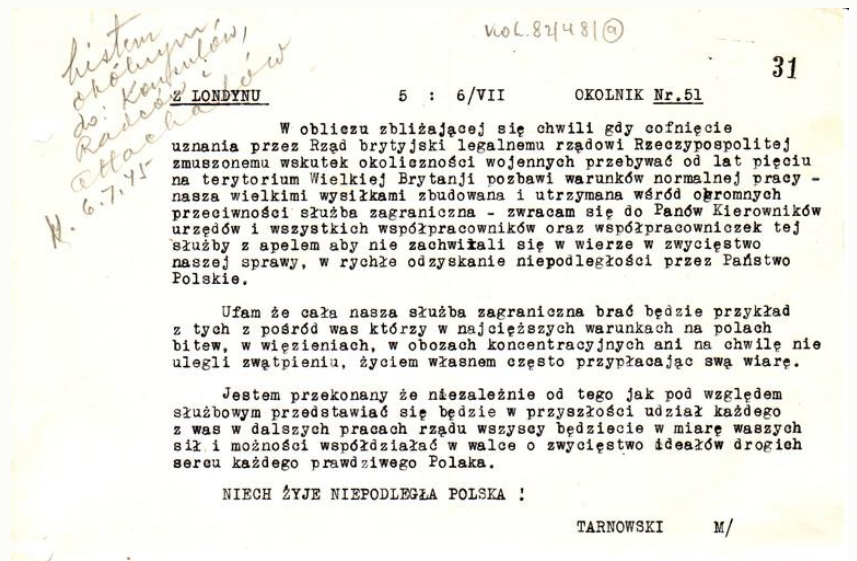
קאז'ימייז' פאפה שירת כשגריר פולין גם לאחר תום המלחמה, וזאת מכיוון שהכס הקדוש לא הכיר בשלטון הפולני החדש והמשיך לקיים יחסים דיפלומטיים עם הממשלה הפולנית בלונדון. עד לשנת 1958 הוא מילא תפקיד של השגריר וראש הסגל הדיפלומטי בוותיקן, ולאחר מותו של פיוס השנים-עשר, מילא עד לשנת 1976 את תפקיד המנהל האדמיניסטרטיבי בשגרירות הרפובליקה הפולנית בכס הקדוש. הוא נפטר בשנת 1979. פאפה היה נציגה הדיפלומטי של הממשלה הפולנית בגולה בעל הוותק הארוך ביותר.

צילומים: ביקור פיקוד הצבא הפולני בוותיקן, 20 ביוני 1944; בשורה ראשונה באמצע, במדים, הגנרל ולדיסלב אנדרס, בצד שמאל שלו הגנרל מיכל קאראשב'ץ'-טוקאז'בסקי והבישוף הצבאי יוזף גאבלינה; בצד ימין, במדים דיפלומטיים, השגריר קאז'ימייז' פאפה.

תחי פולין העצמאית!

בשלהי שנת 1944 ותחילת שנת 1945 היו למשרד החוץ הפולני בכל העולם 7 שגרירויות, 33 צירויות ו-139 משרדים קונסולרים. בפברואר 1945 סיכמו מנהיגי המעצמות של הקואליציה האנטי-גרמנית - צ'רצ'יל, רוזולט וסטלין - ביאלטה, על סיפוחה של פולין לאזור ההשפעה של ברה"מ. למרות המצב הדיפלומטי המתדרדר, המשיכו הנציגויות הדיפלומטיות של פולין בפעילותן עד לתחילת יולי 1945. במועד זה נסגרו כמעט כולן עקב ביטול ההכרה בממשלה הפולנית בלונדון ע"י רוב מדינות העולם, שיצרו קשרים דיפלומטים עם ממשלת האחדות הלאומית הזמנית, אשר הוקמה אז בפולין בהתאם להסכמות של שלוש המעצמות ביאלטה. לקראת הסגירה הושמדו המסמכים והתיעוד של הנציגויות. הטיפול בבניינים שבבעלותה של המדינה הפולנית הופקד בידי הנציגויות של המדינות האחרות או בידי שלטונות המדינה המארחת. ב-6 ביולי 1945, יום לאחר ביטול ההכרה בממשלה הפולנית ע"י חברות הקואליציה החשובות ביותר, שיגר השר אדם טארנובסקי חוזר לראשיהן של כל הנציגויות הפולניות, ובו ציין: "אני משוכנע, שללא קשר לעתיד השתתפותכם המקצועית של כל אחד מכם בהמשך עבודות הממשלה, כולכם, במידת כוחכם ויכולתכם, תשתפו פעולה במאבק לניצחון האידיאלים היקרים ללבו של כל פולני אמיתי. תחי פולין העצמאית!".

צילומים:

החוזר של השר טארנובסקי מ-6 ביולי 1945.

אדם טארנובסקי, דיפלומט, ציר פולין בבולגריה (1930-1941), שר לענייני חוץ בממשלת פולין הגלותית (1944-1949).

